

Jaume Barrull Pelegrí

Els escenaris del 6 d'octubre

Revolució i contrarevolució
a l'Europa dels anys 30

Jaume Barrull Pelegrí

Els escenaris del 6 d'octubre

Revolució i contrarevolució
a l'Europa dels anys 30

Visions

Pòrtic

A la coberta, el Govern de la Generalitat empresonat a la Model de Barcelona arran dels fets del 6 d'octubre de 1934. D'esquerra a dreta: Pere Mestres, Martí Esteve, Lluís Companys, Joan Lluhí, Joan Comorera, Martí Barrera i Ventura Gasol.

Aquest llibre és una ampliació i revisió d'*Els fets del 6 d'octubre* del mateix autor, publicat per Pòrtic el 2009.

Primera edició: octubre del 2014

© 2014 Jaume Barrull Pelegrí

Fotografia de la coberta: © Alfonso Sánchez Portela (Archivo Fotográfico Alfonso), VEGAP, Barcelona, 2014. Iberfoto.

Fotografia de la solapa: © Jaume Barrull Castellví

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Pòrtic

Pedro i Pons, 9-11

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-308-7

Dipòsit Legal: B-15.575-2014

Fotocomposició: Barreras & Creixell

Impressió: Limpergraf

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, o la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Sumari

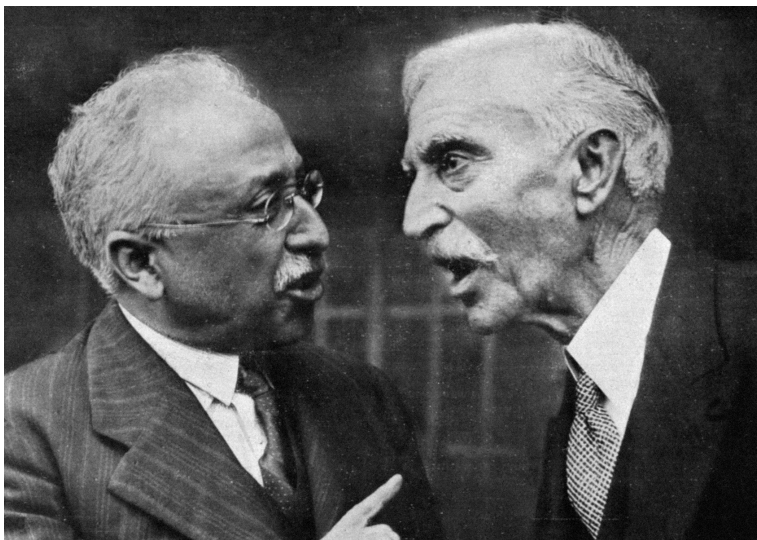
Introducció	7
I. La crisi de la República del 1931	13
L'erosió del programa republicà	13
Els nous escenaris polítics	19
L'Aliança Obrera	24
II. Vespres de revolta: l'estiu del 1934	31
Aventura i desventura de la Llei de contractes de conreu	31
El latifundi en vaga	38
Entre la cerca del consens i la tensió del conflicte	42
La CEDA reclama entrar al Govern	50
III. Els fets d'octubre	55
La contrasenya: la CEDA entra al Govern	55
Entre la vaga general i l'Estat Català	60
La derrota	90
IV. Les conseqüències immediates	113
La repressió	113
La repressió institucional	127
La reconstrucció de l'espai polític de la dreta	132
Consideracions finals	141
Ruta històrica	149
Crèdits fotogràfics	155
Bibliografia	157

La crisi de la República del 1931

L'erosió del programa republicà

L'eufòria col·lectiva, la mobilització social i el programa de reformes que va conduir a la proclamació de la República el 1931 es van anar esvaint i diluint, principalment al llarg del 1933, enmig de problemes i desafiaments a dreta i esquerra, però, també, de dissidències, enfrontaments i incapacitats del bloc republicà-socialista que governava des del desembre del 1931, en bona part alimentades per aquelles mateixes dificultats.

L'eficàcia del programa de reformes socials impulsades pel Govern es va veure limitada tant pels condicionants polítics generats en el si de la mateixa coalició governamental, com per les dificultats econòmiques, les unes de caràcter estructural, les altres generades pel mateix programa de reformes i unes terceres, encara, degudes a les repercussions de la crisi econòmica del 1929. Així, doncs, la lentitud de les reformes i, per tant, l'escassa repercussió en la vida real dels treballadors i dels pagesos van contribuir, decisivament, a fer que aquests sectors populars desconfiessin aviat de les promeses republicanes. El desencís generat per aquestes limitacions i el temor de veure's desbordats pel radicalisme de la CNT, que lliure de compromisos governamentals i cada cop més sota control de la FAI molt aviat va desafiar el nou règim,

El president de la Generalitat Francesc Macià parla amb el president de la República Niceto Alcalá-Zamora, en una trobada a Barcelona l'abril de 1931.

van anar decantant alguns sectors de la UGT i del PSOE cap a posicions progressivament extremistes. Aquestes posicions es van veure reforçades quan els socialistes es van adonar, l'estiu del 1933, que podien ser exclosos del Govern.

D'altra banda, la radicalització sindical va anar acompanyada d'una cadena d'alçaments llibertaris; es tractava d'allò que el líder de la FAI, Garcia Oliver, va qualificar de «gimnàstica revolucionària»: una pràctica que havia de mantenir en tensió el proletariat per tal d'estar a punt quan la conjuntura propiciés la possibilitat d'una revolució anarquista. El Govern de la República es va veure obligat a reprimir aquests moviments, sovint amb duresa; una actitud que els llibertaris aprofitaven per desqualificar el Govern, singularment els socialistes, que es feien còmplices de la repressió.

Una repercussió especial van tenir els alçaments del gener del 1933, que es van saldar, particularment, amb la matança de Casas Viejas; la pinça que, aprofitant aquests fets desgraciats, van fer la premsa anarquista i la de dretes contra el prestigi del Govern –i molt principalment contra el seu president, Azaña– va tenir conseqüències demolidores.

L'equivocada, tot i que si es vol justificada, política cerealista del Govern va exasperar els ànims de molts petits pagesos que van veure com es desplomava el preu del blat. Aquesta inquietud va ser hàbilment instrumentalitzada per la dreta política i els grans productors i comerciants de gra, en bona part ells mateixos culpables de la situació. Per a molts petits propietaris –i fins i tot arrendataris– aquesta era una qüestió molt més important que no pas la tan remenada reforma agrària.

A Catalunya, el problema del blat va mobilitzar, sota la direcció de la Unió de Sindicats Agrícoles (USA), un nombre important de pagesos de les comarques cerealistes, principalment durant la primavera del 1933, cosa que va generar una dura rèplica per part de la premsa propera a ERC i agres debats al Parlament, ja que el partit del Govern de la Generalitat es va limitar a presentar-ho com una conspiració anti-republicana. D'altra banda, l'estiu del mateix any, l'Urgell va viure una important agitació i mobilització contra el pagament a la Societat Canal, companyia explotadora de les aigües de reg, moviment que en alguns moments va aconseguir desbordar la política de conciliació que pretenien fer els alcaldes i diputats d'Esquerra. Al mateix temps, la solució del problema rabassaire no avançava al ritme que els pagesos afectats desitjaven i esperaven. Tot plegat posava de manifest

que les relacions cordials entre ERC i alguns sectors de la pagesia es deterioraven, i que algunes de les organitzacions pageses, començant per la mateixa Unió de Rabassaires, s'anava decantant cap a les posicions de la Unió Socialista (USC) o fins i tot cap a les més radicals del Bloc Obrer i Camperol (BOC).

Les dretes, per la seva banda, recuperades de la sorpresa que va representar la caiguda de la Dictadura i l'ensurt del 14 d'abril, es van anar reorganitzant. La fundació de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) a principis del 1933 era la fidel plasmació d'aquest procés.

Fullet editat per la Direcció General d'Agricultura el mateix 1934: afavorir el sindicalisme cooperativista va ser una de les constants de la política agrària catalana des dels temps de la Mancomunitat.

L'oposició de dretes se centrava principalment en tres fronts: les reformes socials (reforma agrària i legislació laboral), l'autonomia de Catalunya i la legislació que afectava els interessos de l'Església. Cal assenyalar que mentre amplis sectors de les classes mitjanes eren particularment sensibles a unes mesures que consideraven antireligioses, sectors no menys amplis ho eren a l'anomenada «qüestió catalana», entesa, sempre, com a «separatismo catalán».

El primer avís que les coses no serien tan fàcils com l'entusiasme del mes d'abril del 1931 podia fer creure, el va donar el precipitat i mal organitzat intent de *pronunciamiento* del general Sanjurjo l'agost del 1932. El segon, més significatiu, van ser les eleccions municipals de l'abril del 1933, que, tot i ser parcials, van suposar que l'acabada d'estrenar CEDA s'imposés en molts dels municipis que, despectivament, Azaña va qualificar de *burgos podridos*. Mentrestant, a les Corts, l'oposició antirepublicana, dirigida per Gil-Robles, era capaç d'aprofitar les dissidències del bloc republicà per entorpir l'acció legislativa, cosa que contribuïa, encara més, a exasperar els ànims dels més radicalitzats.

El conjunt de dificultats i les discrepàncies a l'hora d'afrontar-les van repercutir en la cohesió de diferents partits del Govern i en conseqüència van restar capacitat de resposta: per tant, van agreujar la crisi mateixa. Les divisions al si del PSOE, tot i que no van abocar a una escissió formal, eren cada cop més profundes, i sovint neutralitzaren i, per tant, paralitzaren el partit en moments decisius. Els radicals-socialistes, un dels pilars del Govern Azaña, es van dividir a partir del juny del 1933 pràcticament en dos: el partit pròpiament dit i el grup parlamentari. Al seu torn, ERC també patia una

El president de la República Niceto Alcalá-Zamora signa la llei de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (setembre del 1932).

escissió en ser expulsats del partit homes tan representatius com Joan Lluhí i Vallescà, Antoni Xirau o Josep Tarradellas, tots tres consellers i diputats, i enfrontats al sector d'Estat Català, molt proper al president Macià i hegemònic a Barcelona; agrupats al voltant del diari *L'Opinió*, van fundar el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE).

La conjunció de tots aquests elements va acabar provocant que, el setembre del 1933, el president de la República, Alcalá-Zamora, propiciés la caiguda de la coalició republicana-socialista i poc després convoqués eleccions anticipades.

Aquestes eleccions es van fer, en primera volta, el diumenge 19 de novembre, i van representar un daltabaix en el panorama polític espanyol. Així, mentre la CEDA, amb cent disset escons, era la candidatura més votada i el conjunt de

la dreta no republicana –en molts casos clarament antirepublicana– es convertia en el grup majoritari de les noves Corts, l'esquerra republicana i els socialistes s'esfondraven espectacularment.

A Catalunya el terratrèmol, tot i no ser tan espectacular, no deixava de ser significatiu: la Lliga Catalana –aliada amb altres forces, principalment amb el carlisme– s'imposava a Barcelona ciutat i a les circumscripcions de Tarragona i Lleida, mentre que ERC només guanyava a Barcelona província i Girona, en totes dues circumscripcions aliada amb la USC.

Així, doncs, la clau del Govern de la República, la tenia la CEDA, una formació que, si bé formalment era accidentalista respecte a la forma d'estat, era decididament contrària a la Constitució del 1931, alhora que també s'oposava a l'autonomia catalana –havia votat en contra de l'Estatut de Catalunya– i a l'obra legislativa del primer bienni.

Des de la perspectiva d'aquelles forces que, el 14 d'abril, havien proclamat la República, tant els republicans d'esquerra com els socialistes o el catalanisme republicà, el panorama era desolador. Per a tots aquests sectors la República no era només una forma de govern, sinó també un instrument de transformació social, econòmica i cultural, i una manera diferent d'entendre l'organització territorial de l'Estat. Així havia quedat clarament expressat en la Constitució del 1931.

Els nous escenaris polítics

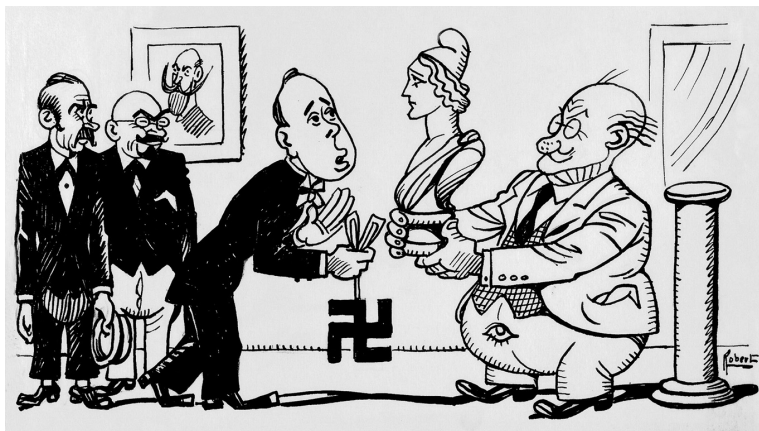
José María Gil-Robles, conscient que no podia postular-se com a cap de Govern, va optar per facilitar un Govern de

centre encapçalat pel líder del Partit Radical, Alejandro Lerroux. Aquesta no era, però, sinó una etapa en el procés d'accés al poder; després vindria l'exigència de participar en el Govern amb ministres propis i, finalment, reclamar la presidència. Una de les conseqüències d'aquesta estratègia va ser la inestabilitat governamental, que de retruc contribuïa a la inestabilitat de la República.

Al Partit Radical –i sobretot al seu líder– no li quedaven gaires sortides. A Lerroux, se li havien escapat ja prou oportunitats de presidir el Govern per deixar escapar també aquesta. Els grans reptes que es presentaven als radicals eren, d'una banda, centrar la República corregint alguns dels aspectes de la política que s'havia fet fins aleshores, especialment aspectes de la legislació social, de manera que això permetés integrar unes atemorides classes mitjanes, i de l'altra, incorporar el principal partit de la dreta al sistema republicà; no hi ha dubte que si haguessin aconseguit sobretot aquest segon objectiu hauria estat un èxit de dimensions històriques.

La dificultat principal del projecte radicava en el fet que el Govern radical es va veure atrapat entre les desconfiances de l'esquerra republicana i socialista i les condicions mínimes imposades per la CEDA, que afectaven l'obra reformista del primer bienni, cosa que, naturalment, no feia sinó accentuar la malfiança dels primers.

Malgrat les reiterades denúncies de l'esquerra, la definitiva ruptura amb les polítiques reformistes no es va produir fins després de l'octubre del 1934, de manera que, en un primer moment, el Govern Lerroux es va limitar a revisar l'obra dels governs Azaña i va donar àmplies mostres d'independència política; a poc a poc, però, es va convertir en

Caricatura del pacte entre Alejandro Lerroux i José M. Gil-Robles publicada a *L'Esquella de la Torratxa*.

presoner de les exigències no ja correctores sinó clarament revisionistes de la CEDA. Aquesta política de contínues concessions a la dreta no republicana i catòlica havia de provocar una escissió en el Partit Radical encapçalada per Diego Martínez Barrio, més fidel a la tradició republicana i laica del partit.

Mentrestant, la CEDA no deixava de pressionar, fins al punt de causar, sobretot amb les exigències d'una amnistia per les responsabilitats concretes durant la Dictadura i l'intent de cop d'estat del 1932, una greu crisi institucional dirigida contra el president Alcalá-Zamora. La crisi va provocar la caiguda, l'abril del 1934, del Govern Lerroux i que aquest fos substituït pel seu ministre d'Indústria i Comerç, Ricardo Samper, un valencià sense perfil rellevant.

En aquest context en què Gil-Robles apareix com l'home que controla el Govern, la CEDA va convocar, l'abril del 1934, les seves joventuts a El Escorial per a una manifestació de

José M. Gil-Robles, líder de la CEDA, en un míting a El Escorial.

força. Tant el lloc escollit, símbol de l'esplendor de la monarquia hispànica, com l'escenografia de l'acte i la retòrica dels discursos, d'un clar sabor feixistitzant, deixaven pocs dubtes sobre les intencions de la formació que liderava Gil-Robles. L'esquerra obrera de Madrid va replicar, al que interpretava com un desafiament feixista, amb una vaga general. Aquells dies madrilenys d'abril no eren sinó l'assaig general de l'estiu del 1934.

D'altra banda, trenta-sis dies després d'aquelles eleccions de novembre, una mica per sorpresa, moria el president de la Generalitat, Francesc Macià. Desapareixia, així, el principal artífex de l'autonomia de Catalunya, el dirigent indiscutible del partit de Govern i un líder que traspassava els límits del partit i fins i tot de la política.

La derrota electoral, d'una banda, i el relleu a la presidència de la Generalitat, d'una altra, van canviar el panorama polític català. El president Companys es va afanyar a formar un Govern d'unitat republicana, des d'Acció Catalana o el PNRE, recentment expulsats d'ERC, fins als socialistes de la USC. Aquesta aliança es va repetir a les eleccions municipals del mateix gener del 1934 a Barcelona i en altres ciutats i viles. El republicanisme català –i encara més l'espanyol– presentaven Catalunya com l'últim reducte: el baluard de la República del 1931; i així, al míting central de la campanya electoral a Barcelona, hi van participar alguns dels líders més significats del republicanisme espanyol, com ara Domingo, Azaña i el socialista Prieto.

La victòria de les candidatures republicanes va significar una ratificació del Govern Companys, alhora que la Lliga havia de renunciar a reclamar, com havia anat fent des del novembre, noves eleccions al Parlament de Catalunya amb l'excusa que el panorama polític s'havia capgirat.

I, tanmateix, l'escenari polític ja no era el mateix. Les dretes catalanes van pair malament que, mentre a Madrid tant les Corts com el Govern havien fet un gir cap a la dreta, a Catalunya no tan sols tot quedava igual, sinó que fins i tot Companys estava disposat a fer un gir a l'esquerra. En aquest context, la Lliga Catalana va aprofitar un escorcoll de la policia a la seva seu a Barcelona, on es van trobar unes pistoles, i la subsegüent campanya d'ERC, certament demagògica, per abandonar el Parlament de Catalunya.

L'incident es va aprofitar per iniciar una campanya de deslegitimació del Govern de la Generalitat: no es governava a favor de Catalunya, s'argumentava, sinó de les esquerres.

«Volen abassegar [afirmava *Acció Comarcal* de Tàrraga, propera a la Lliga] tots els ressorts de la vida catalana amb un estímul i una decisió dignes d'un Hitler, d'un Stalin o d'un Mussolini».

Aquesta actitud va arribar al seu paroxisme quan el Govern de la Generalitat va decidir, a la primavera —és a dir, molt abans del conflicte amb el Tribunal Constitucional o de l'accés de Dencàs a la conselleria de Governació—, desarmar el sometent, un cos de voluntaris armats, tradicionalment lligats als sectors socials més tradicionals i que encara conservava els quadres nomenats durant la Dictadura de Primo de Rivera. Independentment de l'ús que més endavant es pogués fer de les armes ara requisades o de com es reorganitzés el sometent, ningú de bona fe no es podia estranyar que el Govern, d'acord amb les seves competències i responsabilitats, pretengués controlar i dirigir un cos armat. I tampoc no podia estranyar a ningú que, en moments de forta tensió social i política, el Govern impedís que els seus adversaris i enemics disposessin d'armes. La premsa de dretes, però, va presentar la mesura com una acció d'un poder sectari i totalitari. *Acció*, una revista de Balaguer també propera a la Lliga, no es va estar d'afirmar que «una altra institució nacional desapareix».

L'Aliança Obrera

L'ascens de Hitler al poder, facilitat tant per la victòria electoral del nacionalsocialisme com per la complicitat del president de la República i d'alguns sectors de dreta, com també la immediata destrucció del sistema democràtic, van marcar

una nova etapa en la consideració del perill que representava l'expansió del feixisme i, en conseqüència, de la lluita anti-feixista.

El 10 de desembre de 1933, poques setmanes després de les eleccions generals, un grup d'organitzacions obreres de Catalunya (socialistes de la USC i del PSOE, comunistes del BOC i d'Esquerra Comunista, els Sindicats d'Oposició i la Unió de Rabassaires) va fer públic un manifest en el qual donava a conèixer la formació d'una organització comuna anomenada Aliança Obrera.

Fàcilment es podia relacionar la nova plataforma unitària amb els recents resultats electorals, i de fet el manifest establia aquesta relació; a Espanya, s'afirmava, no estava succeint sinó un episodi més «de la reacció capitalista»; un fenomen mundial que en alguns països, com ara Itàlia i Ale-

Adolf Hitler va despertar una gran adhesió popular, com mostra aquesta fotografia del 1933, durant una visita a Nuremberg.

manya, «se han condensado en un fascismo criminal y destructor». La corrupció del sistema electoral, afirmen, ha permès la formació d'una minoria, en clara al·lusió a la CEDA, sense la qual és impossible governar; una minoria que empenyeria el Govern cap a mesures d'excepció, de manera que la classe treballadora no podria reaccionar contra una política favorable als interessos de la dreta reaccionària; la tercera etapa del pla consistia –com de fet havia passat dos dies abans que es fes públic el manifest– a llançar les masses inconscients, agrupades al voltant de la FAI i la CNT, contra la força pública de manera que es justificués un cop d'estat reaccionari i feixista.

En el context europeu dels anys trenta, principalment després de l'ascens de Hitler al poder, aquesta anàlisi no era forassenyada. Tant el feixisme italià com el nacionalsocialisme alemany havien arribat al poder a través de mecanismes legals, per després eliminar brutalment aquella mateixa legalitat. La potent socialdemocràcia alemanya va ser derrotada sense que arribés ni tan sols a presentar batalla, cosa que va influir, decisivament, en l'ànim del PSOE en particular i d'alguns sectors de l'esquerra, principalment aquells que s'agrupaven entorn de l'Aliança Obrera. Uns mesos més tard, pel febrer del 1934, la socialdemocràcia austríaca s'alçava en armes contra el Govern profeixista d'Engelbert Dollfuss, que acabava de prohibir tots els partits polítics; els socialistes vienesos van ser derrotats per l'exèrcit, però l'expressió «Abans Viena que Berlín» es va convertir en la consigna del socialisme espanyol. Paral·lelament, França vivia un notable període d'agitació obrera i d'enfrontaments, freqüentment violents, entre les forces d'esquerra i els elements de la dreta feixista.

Cartell sobre la revolució asturiana.

Tot plegat va contribuir a una profunda renovació del moviment obrer, principalment dels partits socialistes, que van veure com les velles direccions reformistes eren substituïdes per dirigents situats a l'esquerra revolucionària i com les organitzacions juvenils, molt més radicals, prenen cada cop més protagonisme. D'altra banda, la mateixa Tercera Internacional es va veure abocada a un canvi d'estratègia. I així, després de l'octubre del 1934, el Komintern es va dirigir a la Internacional Socialista per proposar una acció comuna en defensa de les víctimes de la repressió a Astúries. Paradoxalment, la revolució proletària asturiana va facilitar la política dels pactes amb la burgesia republicana que van conduir als Fronts Populars.

Andreu Nin (Esquerra Comunista), un dels líders de l'Aliança Obrera a Catalunya.

Per la seva banda, tant la CEDA com el mateix Gil-Robles no feien res per dissipar els dubtes sobre el seu compromís no ja amb la República –no van fer mai cap declaració de republicanisme– sinó ni tan sols amb la democràcia. Ben al contrari, tant *El Debate* com altres periòdics cedistes no s'estaven d'elogiar, ara i adés, els règims feixistes que s'anaven imposant a Europa. El mateix Gil-Robles, a qui agradava ser aclamat com a «jefe», tenia un discurs molt proper al feixisme, principalment a la facció més pròxima al catolicisme, com ara l'austriac Dollfuss o el portuguès Salazar. El mateix José Antonio Primo de Rivera va arribar a afirmar, el 1933, que «el señor Gil-Robles, al hablar así, no se expresa como caudillo de un partido demócrata cristiano».

D'acord amb les anàlisis que homes com Joaquim Maurín o Andreu Nin, inspiradors de l'Aliança Obrera, desenvol-

lupaven des del mateix 14 d'abril, l'hora històrica de les forces republicanes de la petita burgesia havia passat ja feia temps, de manera que només la classe treballadora podia dur a terme la revolució democràtica. L'Aliança Obrera, a diferència d'allò que després seran els Fronts Populars, havia de ser, estrictament, una coalició de partits i sindicats de classe; una estratègia que finalment va provocar la sortida de la Unió Socialista ja que aquesta, amb altres forces republicanes, havia entrat a formar part del primer Govern Companys. També, a diferència dels Fronts Populars, la revolució democràtica propugnada per l'Aliança no tenia res a veure amb la defensa de la legalitat democràtica –qualificada despectivament de burgesa– i republicana; es tractava de derrotar el feixisme impulsant la revolució proletària i socialista. Per la seva banda, la Unió de Rabassaires també sortiria finalment de l'Aliança.

A principi del 1934, l'Aliança Obrera, alhora que s'anava estenent per Catalunya en bona mesura gràcies al BOC i als Sindicats d'Oposició, va establir converses amb Largo Caballero, aleshores màxim dirigent tant del PSOE com de la UGT. Malgrat el gir a l'esquerra del dirigent socialista, no es va arribar a un acord formal, però així i tot la idea de l'Aliança Obrera es va anar generalitzant i fins i tot formalitzant, sempre sota versions particulars per diferents zones d'Espanya.

La CNT, per la seva banda, va replicar a la victòria electoral de la CEDA amb un nou alçament revolucionari el 8 de desembre que va afectar, principalment, Aragó i la Rioja. El fracàs, una vegada més, del moviment i la consegüent repressió de l'organització sindical, va deixar el moviment lliber-

tari amb molt poca capacitat d'acció. D'altra banda, a ningú no se li podia escapar que l'Aliança Obrera, a Catalunya, es presentava com una alternativa a la tradicional hegemonia llibertària al si del moviment obrer català. Així, doncs, només la CNT asturiana es va integrar a l'Aliança Obrera.

Lluís Companys s'adreça als assistents a la manifestació antifeixista organitzada per ERC, a Barcelona. L'acompanyen Ventura Gassol, conseller de Cultura; Josep Dencàs, conseller de Sanitat i Assistència Social; Joan Selves, conseller de Governació, i el diputat Jaume Aiguader, entre altres autoritats.